University of Groningen

PVV en SP

Veul, Ilva; Flache, Andreas; Venema, Simon

Published in:
Mens en Maatschappij

DOI:
[10.5117/MEM2016.1.VEUL](https://doi.org/10.5117/MEM2016.1.VEUL)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2016

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Veul, I., Flache, A., & Venema, S. (2016). PVV en SP: ideologische tegenstanders met dezelfde voedingsbodem? *Mens en Maatschappij*, 91(1), 27-52. <https://doi.org/10.5117/MEM2016.1.VEUL>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

PVV en SP: ideologische tegenstanders met dezelfde voedingsbodem?

De effecten van gemeentelijke factoren op verkiezingsuitslagen voor een rechtse en een linkse populistische partij in 403 gemeenten in 2010¹

Ilva Veul, Andreas Flache & Simon Venema

MEM 91 (1): 27–52

DOI: 10.5117/MEM2016.1.VEUL

Summary

PVV and SP: ideological adversaries, but the same breeding ground? The effects of municipal factors on electoral support for a right-wing and a left-wing populist party across 403 Dutch municipalities in 2010

The right-wing PVV and the left-wing SP are seen as populist parties who are fierce ideological adversaries in the Dutch political spectrum. We study the similarities and differences in municipal contexts that explain their electoral success. Results of the 2010 national elections at the municipality level are analyzed for nearly all (N=403) Dutch municipalities. Hypotheses are formulated based on integrated group threat theory and relative deprivation theory. Results indicate similarities but also clear differences in the contexts in which SP and PVV thrive. PVV is more successful in municipalities with more immigrants and a higher average perception of unsafety, SP thrives more under local socioeconomic deprivation.

Keywords: populism, rightwing voting, leftwing voting, ethnic threat, relative deprivation

1 Inleiding

De Partij Voor de Vrijheid (PVV) en de Socialistische Partij (SP) behaalden in de Tweede-Kamerverkiezingen van 2010 respectievelijk 15,4 en 9,8 procent van de stemmen. Hiermee stemde ruim een kwart van de kiezers op een partij die een relatief extreme positie in het politieke spectrum repre-

senteert. De PVV wordt gezien als een extreem rechtse populistische partij (Lucardie, 2007). De SP, daarentegen, kan beschouwd worden als een populistische, extreem linkse partij (Den Hollander, 2011; Lucardie, 2007). Ondanks ideologische verschillen komen de partijen overeen in hun populistische karakter. Populistische partijen beweren de positie van het volk te kunnen verbeteren en wijzen een zondebok aan voor een negatief waargenomen situatie (Otjes & Louwerse, 2015; Scheepers, Eisinga & Felling, 1994). Dit komt tot uiting in de partijprogramma's van beide partijen. De SP richt zich op het bestrijden van sociaal-economische achterstand en keert zich tegen de economische elite (Socialistische Partij, 2012). De PVV stelt op te komen voor de autochtone Nederlander en richt zich expliciet tegen niet-westerse immigratie, die gezien wordt als een gevolg van het multiculturalisme van een linkse politieke elite (Partij Voor de Vrijheid, 2012). Het gezamenlijke populisme leidt echter niet tot politieke overeenkomsten. Een recent onderzoek naar het stemgedrag van de twee partijen in de Tweede Kamer over een periode van zes jaar komt tot de conclusie dat de twee partijen op tegenovergestelde eindpunten van een links-rechts spectrum kunnen worden geplaatst, waarbij de verschillen het duidelijkst naar voren komen bij onderwerpen als migratiebeleid (Otjes & Louwerse, 2015).

Ondanks de verschillende politieke standpunten in het parlement, duidt onderzoek op de mogelijkheid dat het electorale succes van beide partijen door vergelijkbare sociaal-economische omstandigheden wordt bevorderd. Zo blijkt dat er in gemeenten meer op de PVV wordt gestemd naarmate de lokale sociaal-economische positie zwakker is (Van der Paauw & Flache, 2012; Van der Waal, De Koster & Achterberg, 2011). Gezien de nadruk die extreem links legt op thema's als sociale zekerheid (Den Hollander, 2011) kan verwacht worden dat een hogere mate van lokale sociaal-economische achterstand ook samenhangt met een groter potentieel electoraat voor extreem links.

Recent onderzoek naar het succes van rechts-populistische partijen laat echter vermoeden dat een sociale context waarin meer op de PVV wordt gestemd, in belangrijke opzichten kan verschillen van een context die bevorderlijk is voor de SP. Een aantal studies benadrukt dat het electoraat van extreem rechts gepercipieerde sociale en economische bedreiging vooral toeschrijft aan de aanwezigheid van niet-westerse allochtonen (Lubbers, Gijsberts & Scheepers, 2002; Scheepers e.a., 1994). Een hoger lokaal percentage niet-westerse allochtone inwoners hangt dan ook samen met een hoger percentage PVV-stemmen in een gemeente (Van der Paauw & Flache, 2012; Van der Waal e.a., 2011). Het lijkt echter niet

aannemelijk dat dit in dezelfde mate geldt voor de SP, aangezien de anti-immigratiestandpunten van de PVV niet verenigbaar zijn met het socialistische ideaal van gelijkheid en daarom door de SP ook niet worden uitgedragen.

Er is tot op heden nog geen onderzoek gedaan naar de vraag in welke mate lokale condities die het succes van de PVV bevorderen, overeenkomen met of verschillen van condities voor het succes van de SP. De toenevende steun voor populistische partijen in het electoraat maakt dit een belangrijke vraag. Naarmate beide partijen profiteren van dezelfde contextuele kenmerken zou dit kunnen leiden tot extreem stemgedrag en potentieel politiek conflict binnen dezelfde lokale context. Als electorale steun voor de twee partijen echter samenhangt met verschillende omstandigheden voor links en rechts populisme, kunnen verschillende vormen van populisme in verschillende contexten optreden.

In dit onderzoek staat de volgende vraag centraal: *Wat zijn de overeenkomsten en verschillen in factoren op gemeenteniveau die het succes van PVV en SP in de landelijke verkiezingen van 2010 kunnen verklaren?* De keuze om het onderzoek op het aggregatieniveau van gemeenten te richten is in lijn met een aantal eerdere studies (o.a. Van der Paauw & Flache, 2012; Van der Waal e.a., 2011). Dit maakt het mogelijk om gebruik te maken van een grote hoeveelheid informatie over kenmerken die beschikbaar zijn op gemeenteniveau, maar vaak niet op lagere aggregatieniveaus zoals buurten of wijken. Daarnaast vult onderzoek naar verschillen tussen gemeenten in electorale steun voor populistische partijen eerdere studies aan die zich vooral op determinanten van stemgedrag op individueel niveau hebben gericht (o.a. Lubbers e.a., 2002; Rink, Phalet & Swyndegouw, 2009). Het is a priori niet duidelijk of determinanten op individueel niveau zijn te generaliseren naar factoren die verschillen in steun voor populistische partijen op gemeenteniveau kunnen verklaren.

Voortbouwend op eerder onderzoek kijken we naar lokale sociaal-economische factoren en het percentage niet-westerse allochtonen in een gemeente. Om theoretische verwachtingen te toetsen maken we gebruik van data over de verkiezingsuitslagen van de Tweede-Kamerverkiezingen in 2010. In dit jaar positioneerde de PVV zich expliciet als anti-immigratie partij (in 2012 positioneerde de partij zich meer als anti-Europapartij) en was de economische crisis prominent aanwezig, waardoor verwacht kan worden dat lokale sociaal-economische factoren en aanwezigheid van immigranten duidelijk gerelateerd zijn aan de uitslagen voor SP en PVV. We hebben gebruik gemaakt van gegevens van 403 Nederlandse gemeenten, waarmee de steekproef in het onderhavige onderzoek aanzienlijk groter is

dan in eerdere vergelijkbare onderzoeken naar electorale steun voor de PVV.

2 Theorie en hypothesen

In dit hoofdstuk bespreken we eerst vijf hypothesen die worden afgeleid met behulp van de *integrated group threat theory* (Stephan & Renfro, 2002), vervolgens behandelen we drie verwachtingen vanuit de relatieve-deprivatietheorie (Podder, 1996). De *integrated group threat theory* wordt vooral toegepast op steun voor de PVV, terwijl de relatieve-deprivatietheorie betrekking heeft op zowel de PVV als de SP. Verder wordt een aantal gemeentelijke kenmerken meegenomen als controlevariabelen om mogelijke vertekeningen van de resultaten te voorkomen.

Beide gebruikte theorieën zijn gebaseerd op mechanismen op individueel niveau, maar de verbanden waarover uitspraken worden gedaan liggen op het aggregatieniveau van gemeenten. In overeenkomst met recent onderzoek (o.a. Van der Paauw & Flache, 2012; Van der Waal e.a., 2011) gebruiken we de microtheorieën vooral als heuristieken om toetsbare macrouitspraken af te leiden. Uit micro-aannamen kan niet rechtstreeks worden afgeleid wat de te verwachten effecten van gemeentekennmerken op steun voor een populistische partij in een gemeente zijn. Tussen microprocessen en verbanden op het macroniveau van grote sociale eenheden – zoals gemeenten – kan een complex transformatieproces liggen. Bij het toetsen van onze hypothesen willen we dan ook niet pretenderen dat we de betreffende microtheorieën zelf toetsen. Het afleiden van de geldigheid van microtheorieën op basis van gevonden verbanden op macroniveau kan als een vorm van een ecologische fout worden gezien. Wel kunnen we toetsen in hoeverre de microtheorieën als heuristiek fungeren om macrofactoren te identificeren die de gemeentelijke verschillen kunnen verklaren in de mate waarin op een populistische partij gestemd wordt.

2.1 Integrated group threat theory

De *integrated group threat theory* (Stephan & Renfro, 2002) stelt dat autochtone groepen zich in termen van economische positie, sociale status, identiteit of cultuur bedreigd kunnen voelen door etnische minderheidsgroepen. Dit wordt ook door de theorie van etnische competitie (Scheepers, Gijsberts & Coenders, 2002) benadrukt. Hierbij maakt de *integrated group threat theory* een onderscheid tussen ‘realistische bedreiging’ door conflicten over schaarse middelen, ‘symbolische bedreiging’ door culturele

verschillen, bedreiging afkomstig uit interactie tussen leden van de *in-group* en de *out-group* en bedreiging door negatieve stereotyperingen tussen de *in-group* en de *out-group*. Bij deze laatste vorm van bedreiging hoeft geen sprake van interactie te zijn geweest (Stephan & Renfro, 2002).

Met name autochtonen die zelf een zwakkere sociaal-economische positie hebben kunnen volgens beide theorieën competitie met immigranten ervaren om schaarse economische middelen. Aangezien niet-westerse allochtonen gemiddeld een zwakkere sociaal-economische positie hebben (Nederlands Jeugdinstituut, 2009), zouden autochtonen met een zwakkere sociaal-economische positie daarom een meer reële bedreiging moeten ervaren naarmate er meer niet-westerse allochtonen in hun lokale omgeving leven. Daarnaast hebben niet-westerse allochtonen vaak een duidelijke eigen culturele identiteit, wat bij autochtonen gevoelens van symbolische bedreiging door een grote *out-group* in de lokale context kan oproepen. Aangezien de PVV belooft om niet-westerse immigratie te reduceren, luidt daarom de eerste hypothese: *Naarmate in een gemeente het percentage niet-westerse allochtonen hoger is, zal het percentage PVV-stemmen hoger zijn.*

Naast hypotheses over percepties van bedreiging door andere etnische groepen, kunnen er op basis van de *integrated group threat theory* ook verwachtingen worden afgeleid over percepties van bedreiging door groepen met een andere visie op de samenleving. In veel opzichten kunnen aanhangers van SP en PVV gezien worden als twee groepen met tegenovergestelde visies. Verwacht succes, bijvoorbeeld aan de hand van peilingen of voorgaande verkiezingen, van de ene partij zou hierdoor een tegenreactie kunnen oproepen die tot versterkte ondersteuning van de andere partij leidt. De tweede en derde hypothese luiden: *Naarmate er in een gemeente meer PVV-stemmen zijn, zal er meer steun voor de SP zijn; en: Naarmate er in een gemeente meer SP-stemmen zijn behaald, zal er meer steun voor de PVV zijn.* Hierbij moet worden opgemerkt dat deze verbanden ook door andere processen kunnen ontstaan. Zo zou een hogere mate van sociaal-economische achterstand in een gemeente de electorale steun voor beide partijen kunnen verhogen en hierdoor tot een samenhang tussen PVV- en SP-stemmen kunnen leiden.

Percepties van reële bedreiging, een negatieve houding ten opzichte van immigranten (Dagevos & Gijsberts, 2005; Quillian, 1995; Schlueter & Scheepers, 2010) en steun voor extreem rechts (Dottinga, 2010; Scheepers e.a., 1994; Van Dongen, 2010) hangen volgens eerder onderzoek samen met opleidingsniveau. Naast meer reële bedreiging door economische competitie met immigranten, ervaren lager opgeleiden ook meer symbolische

bedreiging omdat zij cultureel conservatiever zijn (Houtman, 2001; Achterberg & Houtman, 2003). Hoger opgeleiden voelen zich daarentegen economisch en cultureel minder bedreigd door immigranten, waardoor kan worden verwacht dat minder op de PVV wordt gestemd in gemeenten met meer hoogopgeleide inwoners. Vanuit het oogpunt van de *integrated group threat theory* zouden hoger opgeleiden ook minder gevoelig moeten zijn voor de belofte van de SP om voor economisch kwetsbare groepen in de samenleving op te komen. Hieruit volgt de vierde hypothese: *Naarmate er in een gemeente meer inwoners met een hoge opleiding zijn, zal er minder steun voor de PVV en de SP zijn.*

Ten slotte wordt vanwege de islamitische geloofsovertuiging van veel niet-westerse allochtonen verwacht dat christelijk-religieuze autochtonen een sterkere symbolische bedreiging ervaren dan niet-religieuze autochtonen. Religieuze autochtonen hebben dan ook een grotere weerstand tegen interculturele relaties (Tolsma, Lubbers & Coenders, 2008) en ervaren meer bedreiging van *out-groups* (Schlueter & Scheepers, 2010). Vanwege het anti-islamitische verkiezingsprogramma van de PVV wordt verwacht dat (christelijk) religieuze mensen zich eerder kunnen identificeren met de PVV. Aangezien in Nederlandse gemeenten de grote meerderheid van alle religieuze inwoners een christelijk geloof heeft, kan daarom worden aangenomen dat het potentiële electoraat van de PVV kleiner is naarmate een groter deel van de bewoners van een gemeente niet-religieus is. Hieruit volgt de vijfde hypothese: *Naarmate een gemeente meer niet-religieuze inwoners heeft, zal er minder steun voor de PVV zijn.*

2.2 Relatieve-deprivatietheorie

Anders dan de *integrated group threat theory*, welke betrekking heeft op ervaren bedreiging tussen groepen, legt de relatieve-deprivatietheorie de nadruk op percepties van ongelijkheid. Volgens de relatieve-deprivatietheorie ontstaat ontevredenheid door een gevoel van ongelijkheid met betrekking tot (economische) middelen (Podder, 1996). Mensen met een sociaal-economisch zwakkere positie zouden relatieve deprivatie ervaren ten opzichte van de welvarende elite. Omdat zowel de PVV als de SP zeggen op te komen voor de (economisch) zwakkeren, zouden sociaal-economisch zwakkere individuen deze partijen eerder kunnen steunen (zie ook Dotin-ga, 2010; Van Dongen, 2010; Van Praag & Couvret, 1998).

In dit onderzoek onderscheiden wij inkomen en sociaal-economische achterstand, aangezien inkomen de tijdelijke situatie van een individu weergeeft, welke veroorzaakt kan worden door factoren als leeftijd en tijdelijke werkloosheid. Sociaal-economische achterstand, in dit onderzoek

gemeten door het percentage huurwoningen in een gemeente, het aantal uitkeringen op basis van de Werkloosheidswet per duizend inwoners en het aantal uitkeringen op grond van de Algemene Bijstandswet / Wet Werk en Bijstand per duizend particuliere huishoudens, geeft de meer structurele economische situatie weer. Door dit onderscheid kan worden onderzocht of er naast inkomen aanvullende effecten van sociaal-economische achterstand bestaan. De zesde en zevende hypothesen luiden: *Naarmate in een gemeente meer inwoners met een sociaal-economische achterstand zijn, zal er meer steun voor de PVV en de SP zijn; en: Naarmate een gemeente een lager gemiddeld inkomen kent, zal er meer steun voor de PVV en de SP zijn.*

Ten slotte wordt vanwege de lage sociaal-economische status van niet-westerse immigranten verwacht dat zij eerder op de SP stemmen.² Uitkeringsgerechtigden in Nederland zijn vaak immigranten (Edzes, 2010). Aangezien voor extreem linkse partijen de gelijkheidsgedachte en sociale zekerheid belangrijke speerpunten zijn (Den Hollander, 2011), is te verwachten dat lager opgeleide en sociaal-economisch zwakkere allochtonen zich goed kunnen identificeren met de SP. Hierdoor zou een hoger percentage allochtonen in een gemeente samen kunnen hangen met een hoger percentage SP-stemmen. Dit effect zal echter moeten verdwijnen wanneer er gecontroleerd wordt voor de invloed van economische achterstand. Een mogelijk verband tussen het percentage niet-westerse allochtonen en het percentage SP-stemmen kan dus als schijnverband worden gezien, omdat de eigenlijke oorzaak ligt in het gevoel van economische deprivatie van niet-westerse immigranten. Hieruit volgt de achtste hypothese: *Naarmate in een gemeente het percentage niet-westerse allochtonen hoger is, zal het percentage SP-stemmen hoger zijn. Dit effect verdwijnt echter na controle voor economische achterstand.*

2.3 Controlevariabelen

Om de hypothesen zo zuiver mogelijk te toetsen wordt in onze analyses, voortbouwend op vergelijkbaar onderzoek (o.a. Van der Paauw & Flache, 2012; Van der Waal e.a., 2011), voor een aantal verdere gemeentelijke kenmerken gecontroleerd. We controleren voor effecten van leeftijdsopbouw, inwoneraantal, mate van segregatie, onveiligheidsgevoelens en opkomstpercentage in een gemeente. Diverse eerdere onderzoeken hebben uitgewezen dat leeftijd samen kan hangen met neiging tot radicaal stemgedrag (Billiet, 1995; Sperber, 2010), weerstand tegen immigratie (Hjerm, 2009) en openheid ten opzichte van andere culturele groepen (Quillian, 1995). Inwoneraantal is van belang, omdat stedelijke gebieden in een aantal opzichten van meer landelijke gebieden verschillen. Deze verschillen kunnen

samenhangen met de omvang van het potentiële electoraat van PVV en SP, zoals meer sociaal-economische problemen, een hogere concentratie van immigranten (Latten, De Feijter, Nicolaas en Hamers, 2006), maar bijvoorbeeld ook een hogere concentratie van hoogopgeleiden en een opener cultureel klimaat (Van der Waal e.a., 2011). Etnische segregatie heeft invloed op de mate waarin inwoners interetnisch contact kunnen hebben en bloot worden gesteld aan etnische *out-groups*, met mogelijk meer ervaren bedreiging of meer gelegenheid tot positief interetnisch contact als gevolg (Van der Paauw & Flache, 2012; Van der Waal e.a., 2011). Ook kunnen onveiligheidsgevoelens percepties van bedreiging beïnvloeden, bijvoorbeeld wanneer de media veel aandacht schenken aan relatief hogere criminaliteit bij bepaalde groepen niet-westerse allochtonen (Tolsma, 2009, p. 53). Opkomstpercentage, ten slotte, kan samenhangen met steun voor populistische partijen, omdat het aannemelijk is dat met name ontevreden kiezers niet deelnemen aan verkiezingen en ook een potentieel electoraat zijn van populistische partijen (Van der Paauw & Flache, 2012).

3 Data, operationalisering en methode

3.1 Data

Voor de analyses is gebruik gemaakt van een databestand dat gegevens bevat van 415 gemeenten in Nederland zoals deze in het jaar 2012 bestonden, het meest recente jaar waarvoor gegevens van nationale verkiezingen beschikbaar zijn. Er is gekozen om voor deze gemeenten de verkiezingsuitslagen en overige data van 2010 te gebruiken. Waar nodig werden voor gemeenten die tussen 2010 en 2012 zijn samengevoegd, variabelen als gewogen gemiddelden van de betreffende deelgemeenten berekend. Voor drie gemeenten waren geen waarden voor het percentage hoogopgeleiden beschikbaar en bij negen gemeenten ontbrak informatie over de segregatie-index. Deze waarden ontbraken doordat de betreffende gemeenten zoals die in 2012 bestonden het resultaat waren van een fusie van meerdere gemeenten na 2010. Hierdoor is voor het jaar 2010 zelf geen geldige segregatie-index beschikbaar. Bij één gefuseerde gemeente, de gemeente Rotterdam die in 2011 fuseerde met de gemeente Rozenburg, is gekozen om de segregatie-index van de gemeente Rotterdam uit 2010 van voor de fusie over te nemen, omdat slechts 2,1% van de 605543 inwoners woonachtig waren in Rozenburg. Voor de overige gemeenten is dit niet gedaan, omdat het hier kleinere gemeenten betrof die voor de fusie gelijkwaardigere percentages inwoners hadden. Daarnaast kan de segregatie-index niet als ge-

wogen gemiddelde van de indices voor de deelgemeenten worden berekend. Er is verder besloten om de gemeente Urk uit de analyses te halen, omdat deze gemeente volgens de gangbare criteria een uitschieter bleek te zijn.³ Al met al zijn er dus 403 van de 415 gemeenten in het databestand voor de toetsende analyses meegenomen.

De data zijn grotendeels afkomstig van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en de Kiesraad. Gegevens over bevolkingsstatistieken zijn verkregen via CBS StatLine en de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) van de desbetreffende gemeenten. Cijfers over verkiezingsuitslagen zijn afkomstig van de Kiesraad. Voor data over het opleidingsniveau werd eveneens gebruikgemaakt van CBS StatLine. Deze gegevens ontvangt het CBS van de Informatie Beheer-Groep (IB-Groep), Centrale Financiële Instellingen (CFI), het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Data over sociaal-economische achterstand en inkomen verkrijgt het CBS van diverse instellingen. Gegevens over werkloosheidswet (WW) en uitkeringen zijn afkomstig van het Uitvoeringsinstituut Werknemers Verzekeringen (UWV) en cijfers over de Algemene Bijstandswet / Wet Werk en Bijstand (ABW/WWB) worden door gemeenten aangeleverd. Informatie over het gemiddelde inkomen is afkomstig uit het Regionaal Inkomensonderzoek (RIO). Woningstatistieken worden via de gemeenten aan het CBS verstrekt. Het Permanent Onderzoek Leef Situatie (POLS) levert data over religie. Cijfers over de onveiligheidsgevoelens zijn afkomstig van de Veiligheidsmonitor Rijk (VMR) uit 2008. Ten slotte zijn data over de mate van segregatie per gemeente afkomstig uit het Volkshuisvesting Informatie Systeem (VOIS) van de Rijksoverheid. Deze data zijn aangeleverd door het CBS.

3.2 Beschrijving variabelen

De operationalisering van gemeentekennmerken bouwt grotendeels voort op Van der Paauw & Flache (2012).

Percentage PVV- en SP-stemmen: Deze variabelen zijn geconstrueerd door het aantal PVV- en SP-stemmen ($\times 100$) te delen door het totaal aantal geldige stemmen in de desbetreffende gemeente.⁴

Lokale concentratie van niet-westerse allochtonen: Deze variabele bevat het percentage inwoners van wie ten minste één ouder in een niet-westers land is geboren. Conform de definitie van het CBS zijn behorend tot de categorie niet-westers: Turkije, Afrika, Latijns-Amerika en Azië (met uitzondering van Japan en Indonesië).

Opleidingsniveau: Deze variabele meet het aantal inwoners in een ge-

meente dat in het betreffende jaar is geslaagd aan het HBO of het WO ($\times 100$), gedeeld door het totaal aantal inwoners in de gemeente. Een beperking van deze operationalisering is dat veel studenten tijdens hun studie in de stad van hun onderwijsinstelling gaan wonen, maar deze stad later weer verlaten. Dit zorgt mogelijk voor een vertekening van het aantal geslaagden in een jaar op het HBO en WO in grotere gemeenten. Een verdere beperking is dat deze variabele niet laat zien hoe alle inwoners verdeeld zijn over lage en middelhoge opleidingsniveaus en daarom niet per definitie een indicator is van het gemiddelde opleidingsniveau van alle inwoners.

Sociaal-economische achterstand: Voor sociaal-economische achterstand is een schaal geconstrueerd met drie items: het percentage huurwoningen van het totaal aantal woningen in een gemeente, het aantal Werkloosheidswet- (WW) uitkeringen per duizend inwoners in de leeftijdscategorie 15-65 jaar en het aantal Algemene Bijstandswet / Wet Werk en Bijstand (ABW/WWB) uitkeringen per duizend particuliere huishoudens. De schaalwaarde is de som van de gestandaardiseerde scores per item. Een hogere schaalscore wijst op meer sociaal-economische achterstand. De schaal is intern consistent (*Cronbach's alpha* = 0,77).

Gemiddeld inkomen: Gebaseerd op het Regionaal Inkomensonderzoek (RIO) geeft de score op deze variabele het gemiddelde bruto jaarinkomen ($\times 1000$ euro) aan van de inwoners van de betreffende gemeente in het jaar 2010.

Percentage niet-religieuze inwoners: Het percentage niet-religieuze inwoners is in het Permanent Onderzoek Leef Situatie (POLS) niet beschikbaar per gemeente, maar alleen per COROP- (Coördinatie Commissie Regionaal Onderzoeksprogramma) gebied. Cijfers over het percentage niet-religieuze inwoners zijn afkomstig uit 2003 en zijn gebaseerd op gegevens van de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Een COROP-gebied bestaat uit verscheidene gemeenten. Op 1 januari 2006 bestond Nederland uit veertig COROP-gebieden (COROP-gebieden 2006). Aan alle gemeenten die binnen hetzelfde COROP-gebied vallen wordt voor deze variabele hetzelfde aantal niet-religieuzen toegekend. Dit vormt een beperking van de kwaliteit van de meting, maar naar ons weten zijn geen fijnmazigere gegevens beschikbaar over het percentage niet-religieuze inwoners voor alle Nederlandse gemeenten.

Ouderen: Het percentage ouderen is het aantal inwoners boven de 65 jaar van een gemeente ($\times 100$) gedeeld door het totaal aantal inwoners in de gemeente.

Aantal inwoners: Deze variabele meet het totale aantal inwoners dat op 1 januari 2010 staat ingeschreven in de desbetreffende gemeente.

Etnische segregatie: Voor deze variabele gebruiken we de segregatiemaat die jaarlijks door het CBS wordt berekend voor het Volkshuisvesting Informatie Systeem (VOIS) van de Rijksoverheid. De segregatie-index geeft per gemeente aan in welke mate bevolkingsgroepen (on)evenredig over de wijken in een stad zijn gehuisvest en is gebaseerd op een index voor de *evenness* van de verdeling van groepen (Massey & Denton, 1988).⁵

Onveiligheidsgevoelens in een gemeente: In de Veiligheidsmonitor (VMR) 2005-2008 heeft elke politieregio een eigen score die de subjectieve onveiligheidsbeleving van de inwoners binnen de politieregio weergeeft. Nederland bestond op 1 januari 2006 uit 25 politieregio's (Politieregio's 2006). Aan alle gemeenten in het databestand die binnen dezelfde politieregio vallen wordt dezelfde score toegekend. Het toekennen van dezelfde score binnen elke politieregio vormt een beperking van deze meting, aangezien er binnen politieregio's een grote verscheidenheid aan gemeenten kan zijn, bijvoorbeeld in termen van urbanisatie en het percentage niet-westerse immigranten. De gebruikte schaal loopt van nul tot vijf waarbij een hogere score duidt op een hogere gemeten beleving van onveiligheid.

Opkomstpercentage: het totaal aantal uitgebrachte stemmen ($\times 100$) gedeeld door het aantal kiesgerechtigde inwoners tijdens de Tweede-Kamer-verkiezingen in 2010.

3.3 Transformaties, assumpties regressieanalyse en statistische analysemethoden

De afhankelijke variabelen percentage PVV-stemmen en SP-stemmen zijn scheef verdeeld (respectievelijk *skewness*=1,36 en 1,20) evenals het percentage niet-westerse allochtonen (*skewness*=2,50). Daarom is ervoor gekozen deze variabelen te transformeren.⁶ De oorspronkelijke scores van de variabelen zijn vervangen door een logaritme van de score, zodat beter voldaan kan worden aan de assumpties van een lineaire multivariate regressieanalyse (Miles & Shevlin, 2001). Ook na de transformatie bleek er sprake te zijn van enige multicollineariteit tussen variabelen die in het regressiemodel worden opgenomen. De onderlinge correlaties zijn echter niet groter dan 0,8 en de *Variance Inflation Factor* (VIF) en de *tolerance* ($1 / \text{VIF}$) blijven binnen de kritieke waarden, waardoor een lineaire multivariate regressieanalyse nog steeds toepasbaar is (Huisman & De Vries, 2007).

4 Analyses en resultaten

4.1 Beschrijvende analyses

Tabel 1 geeft beschrijvende informatie over de verdeling van de variabelen over de 403 gemeenten die in de toetsende analyses werden gebruikt. Het gemiddelde percentage PVV-stemmen in 2010 is 15,47, met een variatie tussen 38,7 (Rucphen) en 5,7 (Schiermonnikoog). De SP bereikte in 2010 gemiddeld 9,87 procent, variërend tussen 33,72 (Boxmeer) en 2,22 procent (Bunschoten). Ook het percentage niet-westerse allochtonen (gemiddelde = 5,46; S.D. = 5,17) varieert sterk, tussen 36,33 (Rotterdam) en 0,78 (Grootegast). Voor de gestandaardiseerde variabele sociaal-economische achterstand (gemiddelde = 0,02; S.D. = 2,48) wordt de laagste score in de gemeente Roozendaal gemeten (-4,39) en de hoogste in Rotterdam (9,61).

Tabel 1 Beschrijvende data variabelen

Variable	N	Gem.	S.D.	Min.	Max.
Percentage PVV-stemmen 2010	403	15,47	5,20	5,70	38,70
Percentage PVV-stemmen 2010 (log getransformeerd)	403	2,69	0,31	1,74	3,66
Percentage SP-stemmen 2010	403	9,87	3,50	2,22	33,72
Percentage SP-stemmen 2010 (log-getransformeerd)	403	2,23	0,36	0,80	3,52
Percentage niet-westerse allochtonen	403	5,46	5,17	0,78	36,33
Percentage niet-westerse allochtonen (log-getransformeerd)	403	1,37	0,79	-0,25	3,59
Sociaal-economische achterstand	403	0,02	2,48	-4,39	9,61
Gemiddeld bruto jaarinkomen	403	21,56	2,63	16,60	35,60
Percentage hbo/wo	403	0,37	0,24	0,00	2,45
Percentage ouderen, 65 jaar of ouder	403	16,37	2,72	7,60	26,40
Percentage niet-religieuze inwoners	403	39,71	13,33	12,50	64,40
Inwoneraantal	403	39737	62732	942	767457
Segregatie-index ⁸	403	19,56	10,54	0,00	52,70
Onveiligheidsgevoelens	403	2,34	0,24	2,00	2,90
Opkomstpercentage ⁹	403	77,98	5,78	64,45	123,18
Percentage jongeren, 20-29 jaar	403	10,13	2,43	3,28	26,73

4.2 Bivariate verbanden tussen gemeentekennmerken en percentage PVV- en SP-stemmen

De onderlinge bivariate correlaties (*Pearson's r*) zijn grotendeels consistent met de theoretische verwachtingen. Een opvallende bevinding is de posi-

tieve samenhang tussen het (log-getransformeerde) percentage PVV- en SP-stemmen in een gemeente ($r=0,38$, $p<0,01$). Dit duidt erop dat er een zekere mate van overeenkomst is tussen de gemeentelijke contexten waarin PVV en SP succesvol zijn. Verder hangt een hoger percentage PVV-stemmen (log-getransformeerd) samen met een hoger percentage niet-westerse allochtonen (log-getransformeerd) ($r=0,13$, $p<0,01$), sociaal-economische achterstand ($r=0,22$, $p<0,01$), een lager gemiddeld inkomen ($r=-0,17$, $p<0,01$), minder hoogopgeleiden ($r=-0,14$, $p<0,01$), en minder niet-religieuzen ($r=-0,42$, $p<0,01$). Een hoger percentage SP-stemmen (log-getransformeerd) hangt samen met sociaal-economische achterstand ($r=0,41$, $p<0,01$) en een lager gemiddeld inkomen ($r=-0,36$, $p<0,01$).

Bivariate verbanden van PVV- en SP-percentages met de controlevariabelen komen gedeeltelijk overeen met resultaten uit eerder onderzoek. Meer steun voor de PVV hangt samen met meer onveiligheidsgevoelens ($r=0,49$, $p<0,01$) en een lager opkomstpercentage ($r=-0,55$, $p<0,01$), maar er blijkt geen bivariate samenhang te zijn tussen het percentage PVV-stemmen en het percentage ouderen ($r=-0,02$, $p>0,05$), het inwoneraantal ($r=0,01$, $p>0,05$) en de segregatie-index ($r=0,05$, $p>0,05$). Het percentage SP-stemmen hangt bivariaat samen met een hogere segregatie-index ($r=0,26$, $p<0,01$), minder niet-religieuze inwoners ($r=-0,35$, $p<0,01$) en een lager opkomstpercentage ($r=-0,50$, $p<0,01$), maar niet met het percentage niet-westerse allochtonen (log-getransformeerd) ($r=0,03$, $p>0,05$), het percentage ouderen ($r=0,03$, $p>0,05$), opleidingsniveau ($r=-0,03$, $p>0,05$), inwoneraantal ($r=0,02$, $p>0,05$) en onveiligheidsgevoelens ($r=0,00$, $p>0,05$).

4.3 Toetsende analyses

Tabellen 3 en 4 laten de resultaten van de regressieanalyses voor de afhankelijke variabelen percentage PVV-stemmen (log-getransformeerd, tabel 3) en percentage SP-stemmen (log-getransformeerd, tabel 4) zien. Model 1 bevat als onafhankelijke variabele alleen het percentage niet-westerse allochtonen (log-getransformeerd) omdat deze variabele in eerder onderzoek naar effecten van etnische bedreiging een centrale rol speelt (o.a. Van der Pauw & Flache, 2012; Van der Waal e.a., 2011). In model 2 worden de variabelen toegevoegd die betrekking hebben op de sociaal-economische factoren die in beide theorieën een centrale rol spelen: sociaal-economische achterstand, gemiddeld inkomen en percentage hoogopgeleiden. In model 3 voegen we de resterende theoretische variabelen toe. Voor het model van de PVV zijn deze variabelen het percentage SP-stemmen (log-getransformeerd) en het percentage niet-religieuze inwoners. Voor de SP wordt in het derde model het percentage PVV-stemmen (log-getransfor-

meer) opgenomen. In het laatste model worden de controlevariabelen toegevoegd: het percentage ouderen, het inwoneraantal van een gemeente, de segregatie-index, onveiligheidsgevoelens, opkomstpercentage en, voor de SP, het percentage niet-religieuze inwoners, omdat voor deze variabele alleen voor de PVV een theoretische verwachting is geformuleerd.

4.3.1 Regressieanalyse 1: Het percentage PVV-stemmen in een gemeente in 2010

In tabel 3 is te zien dat het derde model 31 procent van de variantie van het percentage PVV-stemmen in 2010 verklaart. Model 4 verklaart 59 procent van de variantie. Conform hypothese 1 laat model 3 zien dat het percentage PVV-stemmen hoger is in een gemeente met een hoger percentage niet-westerse allochtone inwoners ($\beta=0,30$, $p<0,01$). Dit effect blijkt niet meer significant te zijn na toevoeging van controlevariabelen in model 4 ($\beta=0,11$, $p>0,05$). Zoals gesteld in hypothese 3 blijkt de PVV ook succesvoller te zijn in gemeenten waar meer SP is gestemd (Model 3, $\beta=0,19$, $p<0,01$). Dit effect blijkt echter weg te vallen na het toevoegen van de controlevariabelen (Model 4, $\beta=0,06$, $p>0,05$).⁷ Hypothese 4 stelt dat een hoger opleidingsniveau samenhangt met een lagere mate van steun aan de PVV. Model 3 en model 4 ondersteunen de hypothese (Model 3, $\beta=-0,24$, $p<0,01$; Model 4, $\beta=-0,16$, $p<0,01$). Verder blijkt, in overeenstemming met hypothese 5, een hoger percentage niet-religieuze inwoners in een gemeente samen te hangen met minder PVV-stemmen (Model 3, $\beta=-0,38$, $p<0,01$; Model 4, $\beta=-0,19$, $p<0,01$). In tegenspraak met hypothese 6 hangt meer sociaal-economische achterstand niet significant samen met meer steun voor de PVV (Model 3, $\beta=-0,01$, $p>0,05$; Model 4, $\beta=-0,00$, $p>0,05$). Maar conform hypothese 7 is het percentage PVV-stemmen wel hoger in gemeenten met lagere inkomens (Model 3, $\beta=-0,11$, $p<0,01$; Model 4, $\beta=-0,25$, $p<0,01$).

Tabel 2 Pearson-correlaties van alle in de analyse gebruikte variabelen (N = 403)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1 Percentage PVV-stemmen 2010 (log-getransformeerd)	-											
2 Percentage SP-stemmen 2010 (log-getransformeerd)	0,38**	-										
3 Percentage niet-westerse allochtonen (log-getransformeerd)	0,13**	0,03	-									
4 Sociaal-economische achterstand	0,22**	0,41**	0,60**	-								
5 Gemiddeld bruto jaarinkomen	-0,17**	-0,36**	0,28**	-0,25**	-							
6 Percentage hbo/vwo	-0,14**	-0,03	0,35**	0,24**	0,02	-						
7 Percentage niet-religieuze inwoners	-0,42**	-0,35**	0,16**	0,01	0,19**	-0,01	-					
8 Percentage ouderen, 65 jaar of ouder	-0,02	0,03	-0,18**	0,01	0,29**	-0,28**	-0,10*	-				
9 Inwoneraantal	0,01	0,02	0,53**	0,53**	-0,01	0,44**	0,06	-0,25**	-			
10 Segregatie-index	0,05	0,26**	0,31**	0,44**	-0,31**	0,11*	-0,06	-0,06	0,32**	-		
11 Onveiligheidsgevoelens	0,49**	-0,00	0,32**	0,06	0,35**	0,13**	-0,23**	-0,05	0,21**	-0,11*	-	
12 Opkomstpercentage	-0,55**	-0,50**	-0,36**	-0,53**	0,26**	-0,01	0,19**	0,09	-0,29**	-0,31**	-0,20**	-
13 Percentage jongeren, 20-29 jaar (Aanvullende analyse)	0,03	0,00	0,46**	0,45**	-0,33**	0,76**	0,00	-0,54**	0,54**	0,28**	0,08	-0,25**

* p ≤ 0,05; ** p ≤ 0,01

Model 4 laat zien dat een aantal van de controlevariabelen samenhangt met stemmen voor de PVV. Er wordt minder op de PVV gestemd in gemeenten met meer inwoners ($\beta=-0,14$, $p<0,01$), meer segregatie ($\beta=-0,09$, $p<0,05$) en een hoger opkomstpercentage ($\beta=-0,36$, $p<0,01$). Het percentage ouderen in een gemeente lijkt niet samen te hangen met het percentage PVV-stemmen ($\beta=0,03$, $p>0,05$). Meest opvallend is dat in gemeenten waar inwoners een hogere mate van onveiligheidsgevoelens ervaren, meer gestemd wordt op de PVV ($\beta=0,47$, $p<0,01$). Dit lijkt ook te verklaren waarom het effect van het percentage niet-westerse allochtonen in model 4 niet meer significant is. Gezien de hoge correlatie tussen onveiligheidsgevoelens en het percentage niet-westerse allochtone inwoners ($r=0,32$, $p<0,01$) is een mogelijke reden voor het wegvallen van het gevonden effect van het percentage niet-westerse allochtonen in model 3, dat een deel van het electoraat onveiligheid relateert aan een hoog percentage niet-allochtone inwoners en mede hierdoor eerder geneigd is PVV te stemmen.

Tabel 3 OLS-regressie met het percentage PVV-stemmen (log) als afhankelijke variabele. Weergegeven zijn de β -waarden, significanties en de verklaarde variantie (N = 403)

Onafhankelijke variabelen	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Percentage niet-westerse allochtonen (log)	0,13**	0,20**	0,30**	0,11
Sociaal-economische achterstand		0,11	-0,01	-0,00
Gemiddeld bruto jaarinkomen		-0,19**	-0,11*	-0,25**
Percentage hbo/wo		-0,23**	-0,24**	-0,16**
Percentage SP-stemmen in 2010 (log)			0,19**	0,06
Percentage niet-religieuze inwoners			-0,38**	-0,19**
Percentage ouderen				0,03
Aantal inwoners				-0,14**
Segregatie-index				-0,09*
Onveiligheidsgevoel				0,47**
Opkomstpercentage				-0,36**
R ² (adj.)	0,02	0,10	0,31	0,59

Significantie-levels * $p\leq 0,05$, ** $p\leq 0,01$

4.3.2 Regressieanalyse 2: Het percentage SP-stemmen in een gemeente in 2010

In tabel 4 is te zien dat het derde model 33 procent van de variantie in het percentage SP-stemmen verklaart. Na het toevoegen van de controlevariabelen is dit 43 procent. Theoretische verwachtingen over gemeentelijke determinanten van steun voor de SP werden geformuleerd in de hypothesen 2, 4, 6, 7 en 8. Op basis van de resultaten kan hypothese 2 deels worden aangenomen. Een hoger percentage PVV-stemmen blijkt samen te hangen

met een hoger percentage SP-stemmen (Model 3, $\beta=0,28$, $p<0,01$), corresponderend met het resultaat dat we ook bij de analyse van PVV-stemmen vonden. Na het toevoegen van de controlevariabelen blijkt dit verband niet meer significant te zijn (Model 4, $\beta=0,08$, $p>0,05$).⁷ De modellen bieden onvoldoende steun voor hypothese 4, welke stelt dat een hoger opleidingsniveau samenhangt met minder SP-stemmen (Model 3, $\beta=-0,02$, $p>0,05$; Model 4, $\beta=0,02$, $p>0,05$). Dit is een duidelijk verschil met de analyse van PVV-stemmen, waar de overeenkomstige verwachting door de data wél werd ondersteund.

Sociaal-economische factoren vinden in onze analyses van SP-stemmen de duidelijkste steun. Hypothese 6 stelt dat er meer op de SP wordt gestemd naarmate een gemeente meer sociaal-economische achterstand kent. Deze hypothese vindt, ook na toevoeging van de controlevariabelen, ondersteuning (Model 3, $\beta=0,47$, $p<0,01$; Model 4, $\beta=0,46$, $p<0,01$). Daarnaast blijkt uit model 3 dat conform hypothese 7 een hoger gemiddeld inkomen samenhangt met minder SP-stemmen ($\beta=-0,13$, $p<0,05$). Na toevoeging van de controlevariabelen verdwijnt dit verband echter (Model 4, $\beta=0,02$, $p>0,05$). De resultaten bieden dus beperkte steun voor deze hypothese. Hiermee is het patroon van sociaal-economische effecten op SP-stemmen een spiegelbeeld van de sociaal-economische effecten op PVV-stemmen. Waar bij de SP sociaal-economische achterstand een duidelijke factor is en inkomen slechts beperkt bijdraagt aan de verklaring van verschillen tussen gemeenten, is voor de PVV vooral inkomen een robuuste verklaringsfactor.

De rol van het percentage niet-westerse allochtonen binnen de vier modellen voor de SP is opvallend. Hypothese 8 stelt dat een hoger percentage allochtonen in een gemeente samenhangt met een hoger percentage SP-stemmen, maar dit effect verdwijnt na controle voor sociaal-economische achterstand. De resultaten bieden geen steun voor de hypothese. De resultaten laten wel zien dat een hoger percentage allochtonen, anders dan voor de PVV, niet samenhangt met meer, maar juist met minder electorale steun voor de SP, mits er voor sociaal-economische achterstand wordt gecontroleerd (Model 3 en 4, $\beta=-0,24$, $p<0,01$). Waar het effect van het percentage niet-westerse allochtonen in model 1 statistisch niet-significant is ($\beta=0,03$, $p>0,05$), is dit in model 2 een statistisch significant negatief effect geworden ($\beta=-0,18$, $p<0,01$). Vanwege de lage bivariate correlatie tussen het percentage niet-westerse allochtonen en het percentage SP-stemmen ($r=0,05$, $p>0,05$) hebben we een aanvullende analyse uitgevoerd om meer inzicht in dit negatieve verband te krijgen. De bivariate correlaties laten een sterke samenhang zien tussen het percentage niet-westerse allochto-

nen en het percentage jongeren in een gemeente ($r=0,46$, $p<0,01$). Daarom is in een aanvullende analyse de leeftijdsopbouw met het percentage jongeren geoperationaliseerd in plaats van het percentage ouderen. Een model dat verder gelijk is aan model 4, laat zien dat er geen negatief effect meer optreedt van het percentage niet-westerse allochtonen op SP-stemmen (aanvullende analyse: $\beta=0,02$, $p>0,05$), maar dat er wel een negatief effect is van het percentage jongeren op het percentage SP-stemmen (aanvullende analyse: $\beta=-0,69$, $p<0,01$). Mogelijkerwijs is het eerdere negatieve effect dus toe te schrijven aan de leeftijdsopbouw van een gemeente. De aanvullende analyse biedt echter te weinig steun om dit als conclusie te beschouwen, aangezien de multicollineariteit van de onafhankelijke variabelen in het betreffende model hoger is dan wat als acceptabel kan worden beschouwd (VIF-waarde=5,57 voor de variabele percentage jongeren).

Het percentage SP-stemmen in een gemeente is verder gerelateerd aan een aantal controlevariabelen. Net als bij de PVV wordt er ook minder SP gestemd in gemeenten met meer niet-religieuze inwoners (Model 4, $\beta=-0,23$, $p<0,01$), meer inwoners (Model 4, $\beta=-0,21$, $p<0,01$) en een hogere opkomst (Model 4, $\beta=-0,30$, $p<0,01$). In contrast met het resultaat voor de PVV vinden we minder SP-stemmen in gemeenten met sterkere onveiligheidsgevoelens (Model 4, $\beta=-0,06$, $p<0,05$). Het percentage ouderen in een gemeente hangt niet samen met de mate waarin er op de SP gestemd wordt (Model 4, $\beta=-0,06$, $p>0,05$).

Tabel 4 OLS-regressie met het percentage SP-stemmen (log) als afhankelijke variabele. Weergegeven zijn de β -waarden, significanties en de verklaarde variantie (N = 403)

Onafhankelijke variabelen	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Percentage niet-westerse allochtonen (log)	0,03	-0,18**	-0,24**	-0,24**
Sociaal-economische achterstand		0,49**	0,47**	0,46**
Gemiddeld bruto jaarinkomen		-0,18*	-0,13*	0,02
Percentage hbo/wo		-0,08	-0,02	0,02
Percentage PVV-stemmen in 2010 (log)			0,28**	0,08
Percentage niet-religieuze inwoners				-0,23**
Percentage ouderen				-0,06
Aantal inwoners				-0,21**
Segregatie-index				0,08
Onveiligheidsgevoel				-0,06*
Opkomstpercentage				-0,30**
R ² (adj.)	0,00	0,26	0,33	0,43

Significantie-levels * $p\leq 0,05$, ** $p\leq 0,01$

5 Conclusie en discussie

Wat zijn verschillen in factoren op gemeenteniveau die samenhangen met succes van de linkse populistische partij SP en de rechtse populistische partij PVV? Om dit te onderzoeken is gebruik gemaakt van de *integrated group threat theory* (Stephan & Renfro, 2002) en de relatieve-deprivatietheorie (Podder, 1996), theorieën die eerder overwegend werden toegepast om stemgedrag op extreem rechts te verklaren. Om theoretische verwachtingen te toetsen zijn analyses uitgevoerd op data van 403 gemeenten in Nederland in 2010. Hieruit blijkt dat de *integrated group threat theory* en de relatieve-deprivatietheorie in ruime mate kunnen dienen als heuristiek om succes van de PVV te verklaren, maar iets minder goed voor de SP.

Uit de resultaten komt naar voren dat het percentage niet-westerse allochtone inwoners in een gemeente gerelateerd is aan steun voor beide partijen. Deze factor hangt samen met een hoger percentage PVV-stemmen, maar met een lager percentage SP-stemmen. Voor de PVV kan dit resultaat goed worden begrepen vanuit de *integrated group threat theory*, maar voor de SP vanuit geen van de gebruikte theorieën. Ook sociaal-economische factoren blijken van groot belang te zijn voor beide partijen. Volgens onze resultaten boeken beide partijen meer succes in gemeenten met een minder goede sociaal-economische situatie, maar op verschillende manieren. Waar voor de SP sociaal-economische achterstand vooral samenhangt met een hoger percentage stemmen, is dit voor de PVV een lager gemiddeld inkomen. Beide factoren zijn in lijn met onze interpretatie van de relatieve-deprivatietheorie, maar deze theorie kan niet goed verklaren waarom de PVV niet ook profiteert van meer sociaal-economische achterstand. Bovendien bleek dat bij de SP een lager gemiddeld inkomen in een gemeente na het toevoegen van de controlevariabelen niet meer samenhangt met meer stemmen. Ook dit lijkt niet in lijn met verwachte effecten van de relatieve-deprivatietheorie.

Verder blijkt het percentage hoogopgeleiden een factor van belang te zijn. Er wordt minder op de PVV gestemd in gemeenten met meer hoogopgeleiden. Dit is echter niet het geval voor de SP. Voor de PVV kan dit resultaat worden begrepen vanuit de theoretische verwachting dat hoger opgeleiden minder symbolische en reële bedreiging van allochtonen percipiëren. Maar ook voor de SP zou kunnen gelden dat lager opgeleiden eerder op deze partij stemmen omdat zij meer economische bedreiging ervaren.

Hiernaast blijkt dat voor beide partijen geldt dat zij meer aanhangers vinden in gemeenten waar ook de andere partij succesvol is. Een mogelijke

interpretatie kan ook hier vanuit de *integrated group threat theory* worden gegeven, namelijk dat het electoraat van de PVV een bedreiging kan ervaren door het succes van de SP en *vice versa*. In lijn met de *integrated group threat theory* blijkt ook het aandeel niet-religieuze inwoners samen te hangen met minder steun voor de PVV.

Naast theoretisch voorspelde factoren hangt voor beide partijen een hoger opkomstpercentage samen met minder electorale steun. Een mogelijke verklaring ligt hier in het verband tussen betere sociaal-economische omstandigheden en hogere opkomstpercentages. Hiernaast is een duidelijk resultaat voor de PVV dat meer op deze partij gestemd wordt in gemeenten waar inwoners zeggen zich onveilig te voelen.

Onze bevindingen geven een gedeeltelijk antwoord op de vraag welke gemeentelijke kenmerken electoraal succes voor de PVV en SP verklaren, maar roepen ook een aantal vragen op die nader onderzoek verdienen. Een eerste opvallende bevinding was dat het percentage niet-westerse allochtonen niet meer samenhangt met het percentage PVV-stemmen na toevoeging van de controlevariabelen, wat vooral blijkt samen te hangen met ervaren onveiligheidsgevoelens. Een mogelijke interpretatie is dat PVV-stemmers gevoelens van onveiligheid relateren aan een perceptie van bedreiging door niet-westerse allochtonen. Er moet echter worden benadrukt dat dit niet de enige mogelijke interpretatie is. Een alternatieve verklaring is dat het verband tot stand komt doordat niet-westerse migranten meer onveiligheidsgevoelens rapporteren dan autochtone Nederlanders (CBS, 2012). In dit geval zou een hoger percentage niet-westerse allochtonen in een gemeente de oorzaak zijn van zowel gemiddeld hogere onveiligheidsgevoelens als meer steun voor de PVV onder de autochtone bevolking.¹⁰ Een eerste stap om deze mechanismen nader te onderscheiden kan het ontwikkelen van mediatiemodellen zijn, waarin onderzocht wordt in hoeverre het effect van niet-westerse allochtonen op PVV-stemmen deels kan worden verklaard door hogere onveiligheidsgevoelens onder autochtone inwoners.

Ook bij het resultaat dat meer stemmen voor de PVV samenhangen met meer stemmen voor de SP, en andersom, zijn andere verklaringen dan het door ons voorgestelde mechanisme van symbolische bedreiging mogelijk. Zo is het ook denkbaar dat beide partijen een groep kiezers aanspreken met een negatieve houding ten opzichte van het politieke systeem, en dat beide partijen daarom profiteren van lokale omstandigheden die deze groep vergroten. Het lijkt echter niet aannemelijk dat er veel kiezers zijn die in principe voor beide partijen zouden willen stemmen. Zo wijst het Nationale Kiezersonderzoek (NKO) uit dat aanhangers van PVV en SP bij

veel politieke onderwerpen duidelijk verschillende opvattingen hebben en elkaars tegenpolen zijn in termen van zelfpositionering op een links-rechts schaal (CBS, 2015). Toch blijft het denkbaar dat tenminste een deel van de potentiële aanhangers van beide partijen vooral de oppositie tegen de 'gevestigde orde' belangrijk vindt en dat factoren die deze groep vergroten daarom een voordeel zijn voor beide partijen. Toekomstig onderzoek zou dit nader kunnen bestuderen aan de hand van gegevens op individueel niveau over kiesgedrag (zoals o.a. verzameld in het NKO).

Bij de resultaten van dit onderzoek kunnen vier kanttekeningen geplaatst worden. De eerste betreft de operationalisering van opleidingsniveau. Omdat er op gemeentelijk niveau geen gedetailleerde data beschikbaar zijn over opleidingsniveau, is voor de constructie van deze variabele in het onderhavige onderzoek gekeken naar het aantal geslaagde HBO- en WO-studenten in een gemeente in 2010. Hierdoor is deze maat vertekend wegens de aanwezigheid van onderwijsinstellingen in bepaalde gemeenten, en dekt zij maar een klein deel van de bevolking. Het lijkt aannemelijk dat in gemeenten met meer hogere onderwijsinstellingen ook relatief meer hoogopgeleiden wonen en werken. De tweede beperking betreft de operationalisering van sociaal-economische achterstand, welke onder andere opgebouwd is uit het percentage huurwoningen in een gemeente. Het is niet duidelijk of alleen sociale huurwoningen of ook huurwoningen in de vrije sector zijn meegewogen in de gebruikte data. In het laatste geval is het onwaarschijnlijk dat deze operationalisering een goede weergave van de sociaal-economische achterstand in een gemeente is. Een derde beperking is de scheve verdeling van enkele variabelen, waardoor mogelijke effecten ten onrechte genegeerd worden en gevonden effecten minder robuust zijn. Deze beperking is enigszins verholpen door log-transformaties toe te passen en een uitschieter te verwijderen. Als vierde beperking moet nogmaals worden benadrukt dat de uitkomsten van het onderhavige onderzoek niet als directe toets van de op microniveau geformuleerde theorieën kunnen worden gezien. Data en resultaten hebben betrekking op macroverbanden, waarbij de microtheorieën zijn gebruikt als heuristiek om tot verwachtingen over deze verbanden te komen. Het is wel mogelijk om door aanvullende analyses op macroniveau de plausibiliteit van alternatieve verklaringen te toetsen. We hebben van deze mogelijkheid in enkele gevallen gebruik gemaakt, maar sluiten niet uit dat er nog meer manieren zijn waarop toekomstig onderzoek alternatieve verklaringen beter kan toetsen. Een mogelijkheid is het ontwikkelen en toetsen van mediatiemodellen, zoals bij de alternatieve verklaringen van effecten van onveiligheidsgevoelens besproken. Een andere mogelijkheid is het ontwikkelen en toetsen van

hypotheseën over interactie-effecten. Zo kan bijvoorbeeld het bedreigingsmechanisme verder worden getoetst door te onderzoeken of effecten van het percentage niet-westerse allochtonen op PVV-steun sterker of zwakker worden naarmate er meer sociaal-economische problemen aanwezig zijn in een gemeente. Ondanks deze mogelijkheden, welke verder verkend zouden kunnen worden door toekomstig onderzoek, kunnen de oorzaken van gemeentelijke kenmerken uiteindelijk alleen door een integratie van micro- en macrogegevens volledig in kaart worden gebracht.

Uit dit onderzoek is gebleken dat bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 2010 er zowel overeenkomsten als verschillen zijn tussen de gemeentelijke kenmerken die steun voor de PVV en SP kunnen verklaren. Beide partijen kregen meer stemmen in gemeenten met een lager gemiddeld inkomen of meer sociaal-economische achterstand, minder niet-religieuze inwoners, een lager inwoneraantal en een lager opkomstpercentage. Ook zijn er duidelijke verschillen. De PVV vindt minder steun in gemeenten met meer hoogopgeleiden, maar dit is niet het geval voor de SP. Het meest opvallende verschil is dat vooral een hoger percentage niet-westerse allochtone inwoners en sterkere onveiligheidsgevoelens samenhangen met meer PVV-stemmen, terwijl voor de SP sociaal-economische achterstand een belangrijke factor is. Dit is in overeenstemming met het ideologische profiel van beide partijen: de PVV is expliciet een anti-immigratiepartij, en de SP geeft aan zich in te zetten voor sociaaleconomisch zwakkeren (Partij Voor de Vrijheid, 2012; Socialistische Partij, 2012). Ons onderzoek laat zien dat deze verschillen in ideologische profielen corresponderen met duidelijke verschillen in de kenmerken van gemeenten die als voedingsbodem voor PVV of SP kunnen gelden. Toch kan hieruit nog niet worden afgeleid dat links populisme en rechts populisme niet ook gedeeltelijk in dezelfde gemeentelijke contexten kunnen gedijen. We vonden ook dat er een duidelijke samenhang bestaat tussen de electorale steun van beide partijen. Toekomstig onderzoek zou daarom nader moeten ingaan op de vraag hoe dit komt en hoe verschillende mechanismen op individueel niveau precies samengaan met sociale contexten in het ontstaan van electorale steun voor links- en rechts-populistische partijen. Aanvullende analyses met media-tie- en interactiemodellen, longitudinaal onderzoek en een combinatie van micro- en macrodata lijken hiervoor de aangewezen weg.

Noten

1. Dit artikel is gebaseerd op de masterscriptie van Ilva Veul, 'Gemeentelijke kenmerken die steun aan populistische partijen kunnen verklaren: Het effect van sociaal-economische en demografische variabelen op het percentage PVV en SP stemmen in 2010, voor 403 gemeenten', Rijksuniversiteit Groningen, april 2014. Richt correspondentie aan Andreas Flache, afdeling Sociologie, Rijksuniversiteit Groningen, 9712 TG Groningen, e-mail: a.flache@rug.nl. De auteurs danken Marnix van der Paauw en Niels de Vries (beiden afgestudeerd als master sociologie aan de RuG) voor hun waardevolle bijdragen aan dit onderzoek. We danken verder de redactie van Mens & Maatschappij en de leden van de onderzoeksgroep *Norms and Networks* (Sociologie, RuG) voor constructief-kritisch commentaar op eerdere versies.
2. In Nederland woonde in 2010 grofweg een miljoen stemgerechtigde niet-westerse allochtonen (Forum Factsheet, 2010). Dit aantal lijkt hoog genoeg om het voorspelde effect waar te nemen op gemeentelijk niveau.
3. Een analyse van de uitschieters wijst uit dat een aantal gemeenten buiten de gangbare grens van een *studentized deleted residual* waarde van (-3) valt. Met uitzondering van Urk (met een waarde van $-7,78$) is de overschrijding gering. Extra tests hebben uitgewezen dat alleen het verwijderen van de gemeente Urk de resultaten van de regressie-analyse structureel veranderde, waardoor ervoor gekozen is alleen deze gemeente uit de analyses te verwijderen.
4. Afwijkend van Pauw & Flache (2012) wordt hier niet gedeeld door het geschatte aantal autochtone kiesgerechtigden, maar door het totale aantal stemmers. Dit, omdat het niet aannemelijk lijkt dat alleen autochtonen op de SP zullen stemmen.
5. De volgende formule wordt gebruikt voor de berekening van de segregatie-index. $D = \sum_{i,j} 0,5 * | (xi * 100 / xt) - (yi * 100 / yt) |$, waarbij xi = het aantal leden dat in wijk i woont, xt = het aantal dat in stad t woont, yi = het aantal van de referentiegroep dat in wijk i woont en yt = aantal van de referentiegroep dat in stad t woont (Van der Laan Bouwma-Doff, 2005).
6. Er zijn meerdere transformaties uitgevoerd. De log/log-transformatie bleek het beste te voldoen aan de voorwaarden voor een multivariate regressieanalyse.
7. Er is ook gekeken naar het verband van het percentage SP-stemmen in 2006 met het percentage PVV-stemmen in 2010 en het percentage PVV-stemmen in 2006 met het percentage SP-stemmen in 2010. In beide gevallen was er een positief verband, zowel in model 3 als model 4. Om een mogelijke causale samenhang van gegevens uit 2006 en 2010 te analyseren is een verdergaande longitudinale analyse nodig dan in dit onderzoek mogelijk was. Daarom gebruiken we alleen verkiezingsuitslagen uit 2010.
8. Voor gemeenten met een klein aantal inwoners kan de segregatie-index onbetrouwbare resultaten opleveren. Aangezien segregatie hier alleen een controlevariabele is, hebben we de maat voor alle gemeenten in de analyses gebruikt.
9. Een opkomstpercentage van meer dan 100 procent is sinds 2010 mogelijk door de invoering van de kiezerspas.
10. We danken de redactie van Mens & Maatschappij voor de suggestie van deze alternatieve verklaring.

Referenties

- Achterberg, P., & Houtman, D. (2003). Het spook van de rechtse arbeidersklasse. Een culturele verklaring voor 'tegennatuurlijk' stemgedrag. *Sociologische Gids*, 50(1), 8-25.
- Billiet, J. (1995). Church involvement, ethnocentrism and voting for a radical right wing party: diverging behavioral outcomes of equal attitudinal dispositions. *Sociology of Religion*, 56(3), 303-326.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek). (2012). *Jaarrapport integratie 2012*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek). (2015). *Nationaal Kiezersonderzoek 2006-2012*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Dagevos, J., & Gijsberts, M. (2005). Uit elkaars buurt: De invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming. Hoofdstuk 3: contacten van autochtonen met allochtonen (p. 40-41). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dotinga, A. (2010). Wie is de PVV-stemmer? Identiteit en diversiteit. Groningen: Instituut voor integratie en sociale weerbaarheid.
- Dongen, B. K., van. (2010). Kenmerken en motieven van het PVV 'electoraat'; in 2007, 2009 en 2010. Masterscriptie Opleiding Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht.
- Edzes, A. J. E. (2010). Werk en bijstand. Arbeidsmarktstrategieën van gemeenten. Proefschrift. Maastricht: Shaker Publishing.
- Hijerm, M. (2009). Anti-immigrant attitudes and cross-municipal variation in the proportion of immigrants. *Acta Sociologica*, 52(1), 47-62.
- Hollander, T., den. (2011). Links-populisme in Nederland en Duitsland sinds de jaren negentig. Masterscriptie Opleiding Geschiedenis, Universiteit Leiden.
- Huisman, M., & De Vries, R.M. (2007). Regressieanalyse: Assumpties. Rijksuniversiteit Groningen.
- Houtman, D. (2001). Class, culture, and conservatism. Reassessing education as a variable in Political Sociology. In: Clark, N., & Lipset, S. M. (2001). *The Breakdown of Class Politics. A debate on Post-Industrial stratification*. Washington D.C.: Woodrow Wilson Center Press, 161-196.
- Laan Bouma-Doff, W. van der (2005). *De buurt als belemmering*, Assen: Koninklijke van Gorcum.
- Latten, J., Feijter, H. de, Nicolaas, H., & Hamers, B. (2006). Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2006: Grote steden in demografisch perspectief. Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut.
- Lubbers, M., Gijsberts, M., & Scheepers, P. (2002). Extreme right-wing voting in Western Europe. *European Journal of Political Research*, 41, 345-378.
- Lucardie, A. P. M. (2007). Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriotisme? Opmerkingen over de politieke plaatsbepaling van de Partij voor de Vrijheid en Trots op Nederland. Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2007, 176-190.
- Nederlands Jeugdinstituut (2009). Culturele diversiteit in opgroeien en opvoeden: feiten en cijfers. Verkregen op 26 oktober, 2013, van http://www.nji.nl/nl/Cijfers_Culturelediversiteit.pdf
- Massey, D.S., & Denton, N.A. (1988). The dimensions of residential segregation. *Social Forces*, 67(2), 281-315.
- Miles, J., & Shevlin, M. (2001). Applying regression & correlation: A guide for students and researchers. London: SAGE Publications Ltd.
- Otjes, S. & Louwerse, T. (2015). Populists in Parliament: Comparing Left-Wing and Right-Wing Populism in the Netherlands. *Political Studies*, 63: 60-79.
- Paauw, M. van der, & Flache, A. (2012). Lokale concentratie van allochtonen en steun aan de PVV.

- Het effect van het percentage niet-westerse allochtonen op het percentage PVV-stemmen, in 246 gemeenten in 2006. *Mens en Maatschappij*, 87(4), 371-394.
- Podder, N. (1996). Relative deprivation, envy and economic inequality. *Kyklos*, 49(3), 353-376.
- Praag, P. van, & Couvret, E. (1998). De kiezers van GroenLinks en de SP. Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1998, 180-195.
- Quillian, L. (1995). Prejudice as a response to perceived group threat: Population composition and anti-immigrant and racial prejudice in Europe. *American Sociological Review*, 60(4), 586-611.
- Rink, N., Phaet, K., & Swyngedouw, M. (2009). The effects of immigrant population size, unemployment, and individual characteristics on voting for the Vlaams Blok in Flanders 1991-1999. *European Sociological Review*, 25(4), 411-424.
- Scheepers, P., Gijsberts, M., & Coenders, M. (2002). Ethnic exclusionism in European countries. Public opposition to civil rights for legal migrants as a response to perceived ethnic threat. *European Sociological Review*, 18, 17-34.
- Scheepers, P., Eisinga, A., & Felling, A. (1994). Het electoraat van extreem-rechts: theoretische verklaringen, empirische bevindingen, conceptualisering en operationalisering. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Schlueter, E., & Scheepers, P. (2010). The relationship between outgroup size and anti-outgroup attitudes: A theoretical synthesis and empirical test of group threat- and intergroup contact theory. *Social Science Research*, 39(2), 285-295.
- Sperber, N. (2010). Three million Trotskyists? Explaining extreme left voting in France in the 2002 presidential election. *European Journal of Political Research*, 49, 359-392.
- Stephan, W.G., & Renfro, C.L. (2002). The role of threat in intergroup relations. In: Mackie, D.M. and Smith, E.R. (2002). From prejudice to intergroup emotions: Differentiated reactions to social groups (191-207). New York: Psychology Press.
- Tolsma, J., Lubbers, M., & Coenders, M. (2008). Ethnic competition and opposition to ethnic intermarriage in the Netherlands: A multi-level approach. *European Sociological Review*, 24, 215-230.
- Tolsma, J. (2009). Ethnic hostility among ethnic majority and minority groups in the Netherlands: An investigation into the impact of social mobility experiences, the local living environment and educational attainment on ethnic hostility. Dissertation. Radboud Universiteit Nijmegen.
- Waal, J. van der, Koster, W. de, & Achterberg, P. (2011). Stedelijke context en steun voor de PVV: Interetnische nabijheid, economische kansen en cultureel klimaat in 50 Nederlandse steden. *Res Publica*, 53(2), 189-207.

Hyperlinks

- COROP-gebieden 2006, geraadpleegd op 17 juli 2012. <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/F40CoA58-7E1E-4BD5-93B3-F05015317B3/0/2006cr.pdf>
- Forum Instituut voor Multiculturele Vraagstukken, Factsheet november 2010, geraadpleegd op 14 augustus 2014. <http://www.forum.nl/Portals/0/publicaties/Factsheet%20Politieke%20Participatie.pdf>
- Partij van de Vrijheid, Hún Brussel, óns Nederland: verkiezingsprogramma 2012-2017 (2012), geraadpleegd op 23 augustus, 2013. <http://www.pvv.nl/images/stories/verkiezingen2012/VerkiezingsProgramma-PVV-2012-final-web.pdf>
- Politieregio's 2006, geraadpleegd op 17 juli 2012. <http://www.zorgatlas.nl/thema-s/gebiedsindelingen-en-topografie/gebiedsindelingen/politieregio-s-2010/>

Socialistische Partij (SP), Nieuw vertrouwen: verkiezingsprogramma 2013-2017 (2012), geraadpleegd op 23 augustus, 2013. <http://www.sp.nl/2012/verkiezingen/SP-verkiezingsprogramma-nieuw-%20%09vertrouwen.pdf>

Over de auteurs

Ilva Veul is afgestudeerd socioloog (master) aan de Rijksuniversiteit Groningen. Daarnaast heeft zij de master International Development Studies afgerond aan de Wageningen Universiteit.

E-mail: ilvaveul@hotmail.com

Andreas Flache is hoogleraar voor Sociologie, in het bijzonder het modelleren van normen en netwerken, bij de vakgroep Sociologie van de RuG en het Interuniversity Center for Social Science Theory and Methodology (ICS).

E-mail: a.flache@rug.nl

Simon Venema is afgestudeerd als bachelor in de Sociologie (RuG) en volgt op dit moment een research master in sociale demografie aan de Universitat Pompeu Fabra en de Rijksuniversiteit Groningen.

E-mail: sdvenema@gmail.com